

1990'lı Yıllarda Türkiye'de Grevler

Yrd. Doç. Dr. Yüksel Akkaya

Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F.

Öğretim Üyesi

•••

Özet

Grevler çalışma hayatında emek ile sermaye arasındaki ilişkileri göstermek açısından önemli bir göstergedir. 1980'li yılların sonu Türkiye'de grev dışı eylemlerin arttığı yıllar olurken, 1990'lı yıllar da grev eğiliminin arttığı yıllar oldu. 1990'lı yıllarda meydana gelen grevler bir önceki dönemler ile karşılaştırıldığında grev sayısında, greve katılan işçi sayısında, grevde kaybolan iş günü sayısında önemli artışların yaşandığı görülmektedir. 1980 sonrasında grevlerinin yaklaşık yüzde 70'i 1990-1997 döneminde meydana gelmiştir. Toplam grev sayısı içinde kamu kesiminin payının düşük olmasına rağmen, greve katılan işçi ve grevde kaybolan işgünü sayısı açısından bakıldığında kamu kesiminin payının daha yüksek olduğu görülmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de metal, petrol-kimya ve lastik ile çimento-toprak ve cam işkolları grev eğiliminin yüksek olduğu iş kollarıdır. Dış pazarlara dönük üretim yapan sektörlerde grev eğilimi düşüken iç pazara yönelik üretim yapan sektörlerde grev eğilimi daha yüksektir. Dönem boyunca, alınan her dört grev kararından yalnızca bir tanesi uygulanmıştır. Türkiye'de grevler diğer Avrupa ülkelerine göre daha uzun sürmektedir.

Strikes in Turkey in 1990s

Abstract

Strikes are important indicator to understand the relationship between labour and capital in labour life. In Turkey, the late 1980s have been characterized by informal or hidden forms of worker's resistance but 1990s have showed that the strikes have increased enourmously in terms of the number of the strikes, workers involved, and working days not worked. Almost 70 per cent of the strikes of post-1980 period has occurred in 1990-97. Although the share of public sector in the number of strikes has been relatively small, its share in the numbers of workers involved and in working days not worked has been bigger than those of private sector. There is a high strike inclination in metal, petroleum-chemicals and rubber, cement-clay and glass sectors. Strike inclination has been low in the export-oriented sectors but high in the sectors which produce mainly for domestic market. In 1990s only one strike decision in four has been put into practice. The strike period has been longer than that of European countries.

1990'lı Yıllarda Türkiye'de Grevler

Giriş

Endüstri ilişkileri, toplumsal yaşamın önemli alanlarından birini oluşturmakta, bir toplumla ilgili siyasal, toplumsal ve ekonomik çözümlenelerde önde gelen bir temel belirleyici olarak ele alınmaktadır. Çünkü, bu ilişkiler, demokrasinin düzeyini, çalışanların toplumdaki konumunu ve yaşam koşullarını belirlemek açısından büyük önem taşımaktadır. Endüstri ilişkileri sisteminin aktörlerinden biri olan sendikaların, işverenlerle olan ilişkilerinde taleplerini kabul ettirmeleri için baş vurdukları baskı araçlarından biri olan grev, "bir endüstri ilişkileri sistemindeki en önemli rahatsızlık" göstergesini de oluşturmaktadır. Grevlerin bu önemi, "diğer etkinliklere göre daha örgütlü olmaları, çalışma yaşamında tatminsizlik kaynağı olarak nitelenen durumların değiştirilmesine yönelik bilinçli bir stratejinin parçaları olmaları ve rahatsızlık göstergeleri içerisinde büyük paya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır" (MAKAL, 1990: 243).

Bu çalışmada, siyasal, toplumsal ve ekonomik yaşamda oldukça etkili olan grev hakkının kullanılışı; sendikaların, grevler aracılığı ile ortaya kıldıkları "rahatsızlığın" boyutu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın (ÇSGB) yayınladığı verilerden yararlanılarak, gösterilmeye çalışılacaktır.

ÇSGB, 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'na uygun gerçekleştirilen "yasal grev"leri "grev" kabul etmekte, bunları derleyip yayımlamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada kullanılan veriler ÇSGB'nin derleyip yayımlamış olduğu "yasal grevler"dir. Oysa, grevleri, biri grev olgusunun temel özelliklerini, unsurlarını içeren, genel anlamda grev olarak, diğeri de, belirli bir ülkede grevin yasalardaki koşullara uygun olarak yapılıp yapılmadığını gösteren yasal ve yasa dışı grev olmak üzere iki farklı anlayışa göre de tanımlamak mümkündür (MAKAL, 1987: 7).

Marx'ın (MARX-ENGELS, 1978: 70), işçiyi tamamen özgürleştiren bir araç olmasa da emek ile sermaye arasındaki mücadelede bir zorunluluk, bir gereklilik olarak gördüğü grev, bağımlı çalışanların yaşam ve çalışma koşullarını, kazanılmış sendikalaşma ve toplu pazarlık haklarını korumak, bu koşullarda iyileştirme ve düzeltmeler sağlamak, ücret artışı, çalışma süresinin

kısaltılması ve benzeri amaçlarla işveren veya işveren konumundaki kurum veya siyasal otoriteden taleplerini elde edebilmek amacıyla belirli veya belirsiz bir süre için gönüllü olarak topluca ve birlikte hareket ederek işi yavaşlatma, önemli ölçüde aksatma ya da tümü ile durdurma eylemi olarak tanımlanabilir. Kuşkusuz, hukuk, sosyoloji ve diğer disiplinler açısından bakıldığında daha farklı tanımlar da yapılabilir.¹ Ancak, günümüzde, örgütlenme ve toplu pazarlık gibi hakların korunması ve geliştirilmesi de artık grevlere konu olan önemli bir sorun oluşturduğu için endüstri ilişkileri disiplini açısından yapılacak bir grev tanımına bu öğeleri de katmak gerekmektedir. Ne var ki, bu durum yasal ya da yasa dışı grev tanımlarını ortadan kaldırmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, istatistiklerde daha çok yasalarda tanımlanmış şekliyle yapılan grevlere yer verilmekte, diğer eylemlere grev özelliği taşısa da yer verilmeyip, istatistiklere grev başlığı altında dahil edilmemektedir. Bu nedenle, Türkiye'de yasaların tanımladığı çerçevede "yasal greve" değinmek bundan sonraki grevleri değerlendirmek için zorunlu olmaktadır.

2822 sayılı TİSGLK'nun 25. maddesi birinci fıkrasına göre "işçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak veyahut bir kuruluştan aynı amaçla toplu çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denir". Bu tanım hem yasal grevi hem de yasa dışı grevi kapsamaktadır. Aynı maddenin ikinci fıkrasında yasal grev üzerinde durulmuştur. Kaynağını Anayasa'nın 54. maddesinden alan bu düzenlemeye göre "toplular iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarıyla çalışma şartlarını korumak veya düzeltmek amacıyla bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denilir". Yine aynı maddenin üçüncü fıkrasına göre, "kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan greve kanun dışı grev denilir. Siyasi amaçlı grev, genel grev ve dayanışma grevi kanun dışıdır. İşyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler hakkında kanun dışı grevin müeyyideleri uygulanır".²

Bu düzenlemeye göre grevler sadece mesleki amaçlı ve toplu iş sözleşmesindeki uyuşmazlık sonucunda yapılabilecektir. Bu durumda grev hakkı sadece toplu pazarlık yetkisine sahip sendikalara tanınmış olmaktadır. Bu hakka sahip olmayan sendikalar ve işçiler grev yapamayacaklardır. Kuşkusuz hak grevine de yer vermeyen böyle bir düzenleme ile ücretli emeğin önemli bir kesimi grev dışında tutulmaktadır, ki bu da grevleri sınırlayan bir başka önemli etken olmaktadır. Türkiye'de toplu iş sözleşmelerinin genellikle iki yılda bir

1 Grevin farklı tanımları için bakınız MAKAL, 1987: 7.

2 Bundan sonra metinde kullanılacak olan "grev" kavramı, yasalarda tanımlanmış olan "kanuni grev" anlamında kullanılmaktadır.

yapıldığı ve kapsadığı işçi sayısının düşük olduğu göz önüne alınırsa, yasanın grevleri önemli ölçüde kısıtladığı anlaşılmış olacaktır. Bir de buna grev yasağı kapsamındaki işler ve yerlerdeki işçiler eklendiğinde grev kapsamı dışında kalan çok sayıda işçinin olduğu görülecektir. Bir başka ifadeyle, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçilerin tamamı grev hakkından yararlanamamaktadır. Kuşkusuz, tüm bu düzenlemeler 12 Eylül 1980 öncesine yönelik bir tepkiden kaynaklanmaktadır.

1. Kesimlere Göre Grevler

Kamu ve özel kesimdeki örgütlenme ve ücret düzeyi, çalışma koşulları, tarafların pazarlık gücü ve toplu pazarlık düzeyi, işyeri sayısı ve büyüklükleri, sendikalar arası rekabet, izlenen politikalar grevler üzerinde de etkili olmakta, grevlerin kesimlere göre dağılımını, yoğunluğunu etkilemektedir. 1990'lı yıllarda gerçekleşen grevlerin kesimlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1: Kesimlere Göre Grevler

Yıl	Grev	İşyeri Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı	İşyeri Başına Ortalama Grevci İşçi Sayısı	Kaybolan İş Günü Sayısı	Grevci İşçi Başına Kayıp İş Günü Sayısı
1985	Kamu	—	—	—	—	—
	Özel	21	21	2.410	114	194.296
	Toplam	21	21	2.410	114	194.296
1990	Kamu	20	229	58.616	256	1.363.850
	Özel	438	632	107.690	170	2.102.700
	Toplam	458	861	166.306	193	3.446.550
1991	Kamu	22	220	62.528	238	1.189.428
	Özel	376	466	102.440	219	2.619.926
	Toplam	398	686	164.968	240	3.809.354
1992	Kamu	48	1.338	57.464	43	761.929
	Özel	50	70	4.725	67	391.949
	Toplam	98	1.408	62.189	44	1.153.578
1993	Kamu	9	122	2.189	18	75.468

Özel	40	56	4.719	84	499.273	105.8
Toplam	49	178	6.908	39	574.741	83.2
1994 Kamu	12	129	2.718	15	30.553	11.2
Özel	24	37	2.064	55	212.036	102.7
Toplam	36	166	4.782	29	2423.589	50.7
1995 Kamu	70	3.266	178.539	54	4.249.920	23.8
Özel	50	103	21.328	207	588.321	27.5
Toplam	120	3.369	199.867	59	4.838.241	24.2
1996 Kamu	7	26	3.434	132	79.251	23.0
Özel	31	32	2.027	63	195.071	96.2
Toplam	38	58	5.461	94	274.322	50.2
1997 Kamu	3	16	3.362	210	60.061	17.8
Özel	34	41	3.683	89	121.852	33.0
Toplam	37	57	7.045	123	181.913	25.8

Kaynak: ÇSGB, 1998: 66.

1990 yılı hem grev sayısında hem de greve katılan işçi sayısı bakımından patlamanın yaşandığı bir yıl özelliği taşımaktadır. Grevlere katılım açısından da durum aynıydı. İşverenler, hem 1989 yılındaki "Bahar Eylemleri"nin toplumda yarattığı işçilere yönelik olumlu tepki, hem de 1989 seçimlerinin sonucu nedeniyle, oldukça düşük düzeyde seyreden ücretlerin artırılması amacını taşıyan bu grevlere daha fazla direnmemiş, kısa sürede anlaşma yolunu seçmiştir. 1989 deneyimine sahip işçi sınıfı 1990 yılında da grevleri grev dışı eylemler ile desteklemeye devam etmiştir. 30 Kasım 1990'da Zonguldak'ta başlayan Türkiye Taşkömürü grevi gerek grev dışı eylemler gerek, Zonguldak esnafı ve halkının desteği ile ulusal düzeyde tartışılan bir grev oldu.

1991 yılı "3 Ocak Genel Eylemi" ile başladı, Zonguldak'taki madenlerdeki grev ile sürdü. 1990 yılında olduğu gibi 1991 yılında da hem kamu kesiminde hem özel kesimde grev eğilimi sürdü. Kamu kesiminde greve katılım doruğa çıkarken, özel kesimde grev sayısında bir düşüş meydana gelmesine rağmen grev başına katılım sayısında bir artış gerçekleşti. 1990 yılında olduğu gibi, 1991 yılında da grevler yoğun olarak grev dışı eylemler ile desteklendi. Toplu pazarlık dönemlerinde işçiler pasif eylemlere devam ettiler. Toplu pazarlık görüşmelerindeki tıkanıklığı aşmak için, Türk-İş merkezi bir kararla, 3 Ocak'ta yurt çapında "üretimden gelen gücü kullanmak" için işe gitmeme kararı aldı. Bir günlük bu eylem esas etkisini fabrikalardan çok, halkı doğrudan etkileyen

belediye hizmetleri, sağlık, eğitim, ulaşım alanları ile enerji, bankacılık, yükleme ve boşaltma ve haberleşme alanlarda gösterdi. Bu eylemden hemen sonra, 4-8 Ocak 1991 tarihleri arasında, Zonguldak grevinin Ankara'ya doğru düzenlenen bir yürüyüş ile desteklenmesi ise 1991 yılının ve dönemin bir diğer önemli eylemiydi. 60 bin civarında kişinin katıldığı bu yürüyüş bazı siyasal partilerce de desteklendi. 1991 yılı önceki yıllara göre işçi hareketinde siyasallaşmanın arttığı yıl oldu. "Genel grev yaparız, hükümeti yıkarız", "Çankaya'nın şişmanı, işçi düşmanı" gibi sloganlar bu siyasallaşmanın sisteme yönelik olmaktan çok bireylere ve hükümetlere yönelik olduğunu göstermektedir. Sınıfsal bir bilinçlenme ve siyasallaşmadan çok fabrika ile sınırlı bir siyasallaşma ve bilinçlenme yaşanmaktadır.

1992 yılında kamu kesiminde grev eğilimi artarak devam ederken özel kesimde grev eğiliminde büyük düşüşler meydana geldi, 1987 öncesi duruma döndü. Önceki yıllarda olduğu gibi grev dışı eylemler ile desteklenmeye devam etti. Grev dışı eylemlerde çeşitlilikteki artış da sürdü.

1993 yılında işçiler, hem kamu kesiminde hem de özel kesimde, grevler ve eylemler bakımından adeta "yorgun" düşüp dinlenmeye çekildi. Ancak, grevlerde geçen süreler arttı, kamu kesiminde ortalama olarak 34 gün, özel kesimde 105 gün olarak gerçekleşti. 1993 yılı özellikle belediye işçilerinin hareketli olduğu bir yıl oldu. Haziran ayındaki özelleştirmeye karşı açlık grevi ise farklı bir gösterge olması bakımından dönemin özellikli grev dışı bir eylemiydi.

1993 yılında olduğu gibi 1994 yılında işçi hareketinde grevler açısından bir cansızlık, eylemsizlik hakimdi. Grev sayısı azalırken, greve katılan işçi sayısı da 1986 yılının gerisine düştü. Kayıp işgünü açısından büyük düşüşler yaşandı. 1993 yılının grev dışı eylemlerdeki hareketsizliği 1994 yılının ikinci yarısında yerini bir canlanmaya bıraktı, yeniden bir yükselişe geçti. Bu eylemlilikte "5 Nisan Kararları"nın önemli bir etkisi oldu. 24 Nisan'da Ankara'da Türk-İş, Hak-İş ve DİSK'in ve meslek örgütlerinin katıldığı bir miting yapıldı. Yine her üç konfederasyon ilk kez birlikte 1 Mayıs'ı gerçekleştirip, kutladı. 1994 yılının grev dışı en önemli bir diğer eylem kararı da "20 Temmuz Eylemi" idi. Bir genel eylem olarak tasarlanan ve yurt çapında iş bırakmayı amaçlayan bu eylem hedefine ulaşamadı, "3 Ocak eyleminin" çok gerisinde kaldı. Bu eylemin önemli özellikleri, konfederasyonlara rağmen şubelerin ağırlığını duyurması, kamu çalışanlarının desteğinin sağlanması, daha da siyasallaşmış sloganlar atılması, talepler dile getirilmesiydi.

1995 yılında Türkiye'de, hem işyeri sayısı hem de katılan işçi sayısı açısından tüm zamanların en büyük grevinin yaşandığı yıl oldu. IMF'nin istemleri doğrultusunda hareket eden hükümet işçilere en az zammı vermeyi hedeflerken Türk-İş işçilerin satın alma gücünün korunmasını amaç olarak önüne koymuştu. Türk-İş'in kamu kesiminde toplu sözleşme görüşmesi olan

sendikaların yöneticilerinden oluşan Kamu Koordinasyon Kurulu 17 Mart 1995'te toplanarak izlenecek temel ilkeleri ve talepleri belirledi. Talepler, IMF'nin hükümetten istediklerinin tam tersiydi. IMF ve Hükümet geçen dönemin enflasyonuna göre değil de gelecek dönemin enflasyonuna göre ücret zammının saptanmasını isterken, Türk-İş bir önceki dönemin kayıplarını da telafi etmeye çalışıyordu. Hükümet, sıfır zam kararını basın-yayın desteğini de arkasına alarak kabul ettirmeye çalıştı. Toplu pazarlık süreci hükümet ve sendikalar arasında gerginliğin tırmanmaya başladığı bir süreç oldu. Başbakan Tansu Çiller işçiler ve sendikaları için "mutlu azımlık", "kan içiciler" gibi sıfatları kullanırken, Türk-İş 18 Temmuz 1995'te, 1.000'i aşkın sendika yöneticisi ile Ankara'da toplanarak oybirliği ile eylem kararı aldı. Böylece Türk-İş de pazarlık sürecinde ve grev öncesinde kamuoyu oluşturmak için harekete geçiyordu. 5 Ağustos 1995'te işçiler Türkiye tarihinin en büyük mitinglerinden birisini gerçekleştirdiler. 8 Ağustos 1995'te Türk-İş'e bağlı sendikalar işyerini terk etmeme, işgal eylemini gerçekleştirdiler. 1995 yılı, 1990'lı yılların 1993 yılından sonra, grev süresi açısından en uzun grevinin yaşandığı yıl oldu. Özel kesimdeki grevler kamu kesimine göre daha uzun sürdü.

1995 yılı kamu kesimi grevleri, bir çok ilkin de hayata geçirildiği grevler özelliği taşımaktadır. İlk kez, çeşitli işkollarındaki işçileri kapsayan toplu grevler koordineli bir biçimde uygulandı. İlk kez, tüm illerde aynı anda grevlere başlandı. İlk kez, işçiler bir hükümetin yıkılmasında, yensinin kurulmasında önemli bir rol oynadılar. İlk kez, Türk-İş bölge ve il grev komiteleri oluşturdu ve işletti (KOÇ, 1995: 41-48).

1996 yılı, 1994 yılından sonra en az greve gidilen, en az işçinin katıldığı ve grevlerde en az işgünü kaybının yaşandığı ikinci yıl oldu. Özel kesimdeki grevler kamu kesimi grevlerine göre daha uzun sürmüştür. Ancak, Petrol-İş Sendikası'nın uzmanlarına göre 1996 yılında 106 işyeri ve işletmede grev olmuş, bu grevlere 366.800 işçi katılmış, grevlerde 9.724.000 işgünü kaybı olmuştur. Bu durumda, 1996 yılı Türkiye tarihinin greve en yüksek katılımının yaşandığı yıl olmaktadır (PETROL-İŞ, 1996: 441). 1997 yılı da, 1996 yılı gibi 1990'lı yılların en az greve gidildiği yıl oldu.

1963-1980 dönemine göre 1980 sonrası dönemin grevleri daha farklı özellikler taşımaktadır. Esnaf ve sanatkarların işçi ücretlerindeki düşüşlerin kendilerine de olumsuz yansıdığı fark ederek, Zonguldak örneğinde olduğu gibi, grevci işçilere bakış açısı, geçici de olsa, olumlu yönde değişmeye başlamıştır. İşçiler ve sendikalar arasında dayanışma bir önceki döneme göre artmış, ortak eylemlere gidilmiştir. Hükümetlerin uzlaşmaz tutumları işçi hareketini, hükümetlerle sınırlı da olsa, daha politize etmiştir. 1980 öncesinden farklı olarak işçiler ekonomik mücadelede grev dışı eylemlere daha sık başvurmuş, toplu pazarlık süreçlerini ve grevleri grev dışı eylemlerle desteklemiştir. 1980 öncesine göre grev eğiliminde önemli bir artış olmuştur.

1980 yılına gelindiğinde ithal ikameci, iç pazara yönelik iktisat politikası tıkanmış, 1970'li yılların sonunda ücret paylarındaki artış, iç pazarın genişlemesi uğruna göz yumulacak bir düzeyi aşarak karları aşındırmaya başlamış, ithal ikameci birikim sürecinin de sonuna gelinerek ekonomik kriz ile karşı karşıya kalınmıştı. Hızlı fiyat artışları, üretim darboğazları ve dış ödeme güçlüğü biçiminde ortaya çıkan bunalım, siyasal ve toplumsal bir bunalıma dönüşerek, yapısal bir dönüşümü gündeme getirmişti. "24 Ocak İstikrar Önlemleri" ile bu bunalımı aşıp, dışa açılarak, uzun dönemde dünya ekonomisi ile bütünleşme hedeflenmişti. Bu, dış pazarlarda rekabet gücünü arttırmak için maliyetlerin düşürülmesini gerektiriyordu. Maliyetleri düşürmek için ilk akla gelen ise ücretlerdi. İşçi sınıfının direncini kırmak için çalışma yasalarının yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. 1983 yılında çıkarılan yasalar ile bu sağlandıktan sonra, 1987 yılına kadar reel işçi ücretleri kesintisiz düşürüldü. 1987 yılına kadar işçi hareketinde bu gelişmelere yönelik önemli bir tepki olmadı. 1987 yılında grevlerdeki patlama ilk tepki olarak meydana geldi, bunu, izleyen yıllarda, grev dışı eylemler izledi.

1984-1997 döneminin grevlerinin (1.914), yüzde 68'i (1.234) 1990-1997 döneminde meydana gelmiştir. Bir başka ifadeyle, 1990'lı yıllarda grev eğiliminde artış olmuştur. Ancak, 1990'lı yıllarda meydana gelen grevlerin yaklaşık yüzde 70'i (856 grev) 1990 ve 1991 yıllarında meydana gelmiştir. 1984-1997 dönemi açısından bakıldığında ise, grevlerin yaklaşık yüzde 60'ının üç yılda gerçekleştiği anlaşılmaktadır (1987, 1990, 1991). Bu üç yıl hariç tutulduğunda 1984-1997 döneminde yıl başına düşen grev ortalaması 68 olurken, 1990-1997 döneminde iki yıl hariç tutulduğunda yıl başına düşen grev ortalaması 64 olmaktadır. 1963-1980 döneminde ise, yıl başına düşen grev ortalaması 80 idi. Bu dönem, grevlerin en yoğun yaşandığı üç yıl hariç tutulduğunda (1975, 1979, 1980), yıl başına düşen grev ortalaması 65 olmaktadır. Veriler, 1980 sonrasında grevlere bir önceki döneme göre daha az başvurulduğunu göstermektedir.

1984-1997 döneminde gerçekleşen 1.914 grevin yüzde 89'u (1.701) özel kesimde meydana gelirken, 1990-1997 döneminde bu oran biraz azalarak, yüzde 84'e (1.043) düşmüştür. 1973-1980 döneminde ise, özel kesimde gerçekleştirilen grevlerin oranı yüzde 80 idi. 1980 sonrasında kamu kesiminde grev eğilimi, bir önceki döneme göre artmıştır. Ancak, kamu kesiminde grev oranı bu kadar düşük olmasına rağmen, 1984-1997 döneminde greve katılan 727.649 işçinin 418.868'i, yani yaklaşık yüzde 57'si; grevde kaybolan işgününün yüzde 61'i (11.450.841) kamu kesiminde gerçekleşmiştir. 1971-1980 dönemi ile karşılaştırıldığında kamu kesiminde oransal olarak 1980 sonrasında daha az grev gerçekleştirilmesine rağmen greve katılan işçi sayısı çok fazla olmuştur. 1973-1980 döneminde greve katılan işçilerin yüzde 36'sı kamu kesiminde iken, 1980 sonrası dönemde bu oran yüzde 57'ye çıkmıştır. 1980 sonrasında kamu kesiminde grevler daha büyük işyerlerinde gerçekleşirken, özel kesimde daha

küçük işyerlerinde de greve gitme eğilimi meydana gelmiştir. Kayıp işgünü açısından da kamu kesiminde bir önceki döneme göre oransal bir artış vardır; payı yüzde 25'ten yüzde 61'e çıkmıştır. Hem grev sayısında hem de greve katılan işçi sayısında 1980 öncesine göre önemli artışlar olmuştur.

1980 sonrasında hükümetlerin sendikalar ile uzlaşmaz tutum sürdürmesi, kamu kesiminde bir önceki döneme göre oransal olarak daha az greve gidilmesine rağmen grevlere daha fazla işçi katılmıştır. Özel kesimde de grevler bir önceki döneme göre daha da yaygınlaşmış ve çok sayıda işçi greve katılmıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllar Türkiye'de işçi sınıfının grevlerle yoğun olarak tanıştığı yıllar olmuş, özellikle kamu kesiminde hükümetlerin bir önceki dönemlere göre oldukça olumsuz yaklaşımı, kamu kesimi sendikacılığında yeni bir deneyim, yeni bir birikim olanağı yaratmış, dönemini başlatmıştır.

Türkiye'de yasa gereği grevlerin toplu pazarlık sürecine bağlı olması, grevlerle toplu pazarlıkları birlikte ele almayı gerektirmektedir. Toplu iş sözleşmelerinin genellikle ikişer yıllık yapılması nedeniyle grevleri de ikişer yıl aralıklarla izlemek anlamlı olacaktır. Tekli ve çiftli yıllara göre toplu pazarlık kapsamındaki işçiler ve grevlere katılan işçilerin durumu aşağıdaki tablolarda gösterildiği gibidir.

Tablo 2: Toplu İş Sözleşmeleri Kapsamındaki İşçi Sayısı ve Greve Katılma Oranı

Yıl	Kesim	TİS Kapsamındaki İşçi Sayısı (I)	Grevlere Katılan İşçi (II)	II/I (%)
1990	Kamu	278.590	58.616	21.0
	Özel	205.262	107.690	52.2
	Toplam	483.852	166.306	34.3
1992	Kamu	269.938	57.464	21.2
	Özel	180.968	4.725	2.6
	Toplam	450.906	62.189	13.8
1994	Kamu	85.937	2.718	3.1
	Özel	141.943	2.064	1.4
	Toplam	227.880	4.782	2.1
1996	Kamu	281.190	3.434	1.2
	Özel	234.650	2.027	0.8
	Toplam	515.840	5.461	1.0

Toplu pazarlık kapsamındaki işçilerin tamamı greve katılamamakta, yasa gereği grev yasağı kapsamında olan küçümsemeyecek oranda bir işçi kitlesi bulunmaktadır. Bu nedenle, hiç bir zaman toplu pazarlık kapsamındaki işçilerin tamamı greve katılamayacaktır. Bu çerçevede bakıldığında, yıllar itibarıyla toplu pazarlık kapsamındaki işçilere göre greve katılan işçilerin oranındaki artışlar önemli olmaktadır, tamamının greve katılıp katılmaması değil. Çiftli yıllar toplu pazarlık kapsamındaki işçi sayısının tekli yıllara göre oldukça az olduğu yıllar olmaktadır. Bu nedenle çiftli yıllarda greve katılacak potansiyel işçi sayısının da düşük olacağı gözardı edilmemelidir. Çiftli yıllar boyunca toplu pazarlık kapsamındaki işçilerde greve katılma oranı sürekli ve hızlı bir düşüş göstermiştir. 1990 yılında kamu kesimindeki her on işçiden ikisi, özel kesimdeki her on işçiden beşi greve katılmışken, 1996 yılında her iki kesimde her on işçiden sadece biri greve gitmiştir. Çiftli yıllarda kamu kesiminde greve katılma oranı özel kesime göre daha yüksek gerçekleşmektedir.

Tablo 3: Toplu İş Sözleşmesi Kapsamındaki İşçiler ve Greve Katılma Oranı

Yıl	Kesim	TİS Kapsamındaki	Greve Katılan İşçi Sayısı (II) İşçi Sayısı (I)	II/I (%)
1991	Kamu	630.844	62.528	9.9
	Özel	458.705	102.440	22.3
	Toplam	1.089.549	164.968	15.1
1993	Kamu	733.832	2.189	0.3
	Özel	334.457	4.719	1.4
	Toplam	1.068.289	6.908	0.6
1995	Kamu	508.696	178.539	35.1
	Özel	257.232	21.328	8.3
	Toplam	765.928	199.867	26.1
1997	Kamu	625.670	3.362	0.5
	Özel	215.848	3.683	1.7
	Toplam	841.518	7.045	0.8

Kaynak: ÇSGB, 1991; 1993; 1995; 1997; 1998.

Çiftli yıllar ile karşılaştırıldığında, 1990 yılı hariç, tekli yıllarda greve katılma oranının, eğiliminin çiftli yıllara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine, bu yıllarda da grev yasağı kapsamındaki işçi sayısının

küçümsemeyecek düzeyde olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Örneğin 1995 yılında kamu kesiminde 335.000 civarında işçi toplu pazarlık kapsamındayken, greve gidilen işyerlerinde çalışan işçilerin ortalama yaklaşık yüzde 10'luk bir bölümü 2822 sayılı TİSGLK'nun 39. maddesi gereğince, hiçbir üretime ve satışa yönelik olmamak kaydıyla, işyerlerinin ve makine-araç-gerecin bakımı için grev kapsamı dışında bırakılmıştı. Grev yaşağı kapsamındaki işyerlerindeki 137.000 işçi greve katılamamıştı. Oldukça yüksek miktar olan bu sayı greve katılım oranının düşüklüğünü de açıklamaktadır. Tekli yıllarda, çiftli yılların tersine, 1995 yılı hariç, özel kesimde greve katılma oranı kamu kesimine göre daha yüksek olmaktadır.

2. İşkollarına Göre Grev Uygulamaları

İşkollarına göre grevlere ilişkin yapılan araştırmalar, bazı işkollarında daha yüksek grev eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır (MAKAL, 1987: 76-77). Yapılan araştırmalara göre, grev eğiliminin yüksek olduğu işler madencilik, denizcilik ve liman işleridir. Bu işleri ormancılık ve tekstil izlemektedir. Grev eğiliminin ne çok yüksek olduğu ne çok düşük olduğu işkolları ise, kimya, matbaacılık, deri, imalat (genel), inşaat ve gıdadır. Giyim, gaz, su, elektrik, otel ve restoran gibi hizmetlerde ise grev eğilimi iyice azalmaktadır. En düşük grev eğilimi ise demiryolları, tarım ve ticarete olmaktadır.³

Kerr ve Siegel'in yaptıkları araştırmaya göre, bazı işkollarındaki grev eğiliminin yüksekliği buradaki işçilerin toplumdaki yeri ile ilişkilidir. Madenciler, gemiciler, liman işçileri ve daha az derecede olmak üzere tekstil işçileri tecrit olmuş kitleyi oluşturmaktadırlar. Bunlar kendi topluluklarında yaşarlar. Bu toplulukların kendi değerleri, mitleri, kahramanları, sosyal standartları vardır. Bu insanların kötü yaşama koşulları, işsizlik, iş kazaları, düşük ücret gibi sorunları ortaktır. Bu işçiler homojen, farklılaşmamış bir kitle oluştururlar, yaptıkları iş, deneyimleri bile aynıdır. Aralarında mesleksenel

3 Kerr ve Siegel'in 1915-1949 dönemini devreler halinde kapsayan grev istatistiklerinden çıkardıkları bu sonucun günümüz için de geçerli olup olmadığı tartışılabilir. Ancak, bu araştırmanın dönemin sanayileşmiş ülkelerini kapsamış oluşu, bizce, günümüz Türkiye'si için de bu verileri kullanılabilir hale getirmektedir. Çünkü, tamamen olmasa bile, kısmen Türkiye, araştırma konusu olan ülkelerin o döneminin benzer özelliklerine sahip bir sanayileşme süreci yaşamaktadır. Bu nedenle de, hiç değilse, bir karşılaştırma yapabilmek için bu araştırmanın sonuçlarından yararlanılabilir. 1960-1989 dönemini kapsayan, imalat sanayii, madencilik ve hizmet sektörünü içeren bir başka araştırma ise, Kerr ve Siegel'in verilerinin, bir ölçüde, izleyen yıllarda da geçerli olabileceğini göstermektedir. Bu araştırmaya göre, imalat sanayii grev eğiliminin ve işgünü kaybının en yüksek olduğu sektör olurken, onu madencilik izlemektedir. Hizmet sektörü ise en az grevin ve işgünü kaybının gerçekleştiği sektör olmaktadır (P.K. EDWARDS AND R. HYMAN, 1994: 266-267).

tabakalaşma yoktur. İşçilerin, içinde oldukları kitlenin dışına çıkmaları mümkün değildir. Bu işçilerin üye olabileceği gönüllülük esasına dayanan dernekler de yoktur. Bu nedenle onlar için sendika bir işçi partisi ya da hükümet gibidir. Bu kitle için grev, bir çeşit merkezi otoriteye karşı sömürge isyanı, birikmiş gerilimin boşaltılması ve mesleki ve sosyal akışkanlığı ikame niteliğindedir (MAKAL, 1977: 77-78).

Kerr ve Siegel'e göre, grev eğiliminin düşük olduğu işkollarındaki işçiler ise toplumla bütünleşmiştir. Bu işçiler, çok endüstrili kentlerde yaşarlar, heterojen üyeliğe dayanan derneklere üyedirler, kendilerinden farklı işlerde çalışan insanlarla ilişki içindedirler. Diğer işkollarındaki işlere geçebilirler. İşçi-işveren ilişkileri grev eğilimi yüksek olan işçilerin tersine geçici değil, süreklidir. İşten kamaklanan hoşnutsuzluklarını greve gitmeden de giderebilme olanağına sahiptirler (MAKAL, 1977: 78-79).

Yukarıdaki genelleme çerçevesinde bir değerlendirme yapmak için aşağıdaki tablo düzenlenmiştir.

Tablo 4: İşkollarına Göre Grev Dağılımı

İşkolu	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Toplam
Tarım	2	-	2	-	1	5	1	-	11
Madencilik	12	11	8	7	3	9	-	1	51
Petrol Kimya Lastik	20	27	6	7	3	12	4	9	88
Gıda Sanayii	85	7	9	5	4	6	4	4	124
Şeker	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Dokuma	3	8	-	-	-	9	4	3	27
Deri	-	1	1	1	-	1	-	-	4
Ağaç	4	1	1	1	-	4	1	2	14
Kağıt	2	5	1	3	-	3	3	-	17
Basın ve yayın	-	1	1	3	1	6	1	1	14
Banka ve Sigortacılık	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Çimento, Toprak ve Cam	40	25	4	4	3	14	2	-	92
Metal	231	287	12	4	4	17	1	2	558
Gemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İnşaat	-	-	-	-	-	5	-	-	5

Enerji	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel San.	2	1	2	1	-	1	-	-	7
Kara Taşımacılığı	44	8	2	1	1	2	12	9	79
Demiryolu Taşımacılığı	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Deniz Taşımacılığı	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hava Taşımacılığı	-	2	-	-	-	1	-	-	3
Ardıye ve Antreopculuk	-	1	2	1	1	2	-	-	7
Haberleşme	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sağlık	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Konaklama ve Eğlence Yerleri	3	2	3	5	5	6	2	5	31
Milli Savunma	5	2	-	-	-	-	-	-	7
Gazetecilik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Genel İşler	4	9	44	6	10	14	3	1	91
Toplam	458	398	98	49	36	120	38	37	1234

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

Tablodan da görüldüğü gibi Türkiye'de grevlerin en yoğun yaşandığı işkolu metal iş koludur. 1990-1997 döneminde meydana gelen 1234 grevin yüzde 45.2'si (558) bu işkolunda meydana gelmiştir. Dönem boyunca her yıl grev gerçekleştirilmiştir. Metal işkolunu 124 grev ile gıda işkolu izlemiştir. 92 grev ile çimento-toprak ve cam işkolu üçüncü sırayı almaktadır. Onu 91 grev ile genel işler, 88 grev ile petrol-kimya ve lastik işkolu izlemektedir. Bu işkolları, genel işler hariç, Kerr ve Siegel'in araştırmalarında grev eğiliminin yüksek ve orta olduğu işkollarına girmektedir. Petrol-kimya ve lastik işkolunu 78 grev ile kara taşımacılığı, 51 grev ile madencilik izlemektedir. Kara taşımacılığı Kerr ve Siegel'in listesinde yer almazken, madencilik en yüksek grev eğiliminin yaşandığı işkolu idi. Türkiye de ise madencilik grev eğilimi yüksek olan işkollarında yedinci sırayı almakta ve araştırmacıların grev eğilimini orta derecede belirledikleri işkollarının gerisinde kalmaktadır.

Türkiye'de grev eğiliminin oldukça düşük olduğu işkollarından deri (4), inşaat (5) Kerr ve Siegel'in çalışmasında grev eğilimi orta derecede olan işkollarıdır. Ormanlık ve matbaacılık işkolunda grev eğilimi bu araştırmacılara göre yüksek iken Türkiye'de düşüktür. Kerr ve Siegel'in araştırmalarında

ulaştıkları kimi sonuçlar Türkiye'deki grev eğilimi için de geçerli olurken, kimi sonuçlar geçerli olmamaktadır.

Türkiye'de ki grevleri farklı yaklaşımlar ile değerlendirmek daha açıklayıcı olacaktır. Örneğin iç pazara ve dış pazara yönelik üretim açısından bakıldığında, iç pazara yönelik üretim yapan işkollarındaki grev eğiliminin, ihracata yönelik üretim yapan işkollarına göre, gıda sanayii hariç, daha yüksek olduğu görülmektedir. İşkolundaki sendikalaşma oranı ve sendika sayısı açısından grevlerin dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 5: 1990-1997 Döneminde İşkollarına Göre Grevler ve Sendikalaşma Oranı

İşkolu	1990-1997 Dönemi Grevleri			Temmuz 1997 Sendikalaşma Oranı (%)	1997 yılında İşkolundaki Sendika Sayısı
	Grev Sayısı	Greve Katılan İşçi	Grevede Kaybolan İşgünü		
Tarım	11	35.736	944.293	99.85	6
Madencilik	51	123.602	3.284.854	89.45	4
Petrol Kimya Lastik	98	29.165	1.752.757	68.21	4
Gıda Sanayii	124	15.741	649.289	98.85	5
Şeker	1	15.712	314.240	97.21	1
Dokuma	27	20.942	705.983	89.10	9
Deri	4	3.229	147.936	31.08	3
Ağaç	14	5.838	262.760	32.77	4
Kağıt	15	37.366	1.345.280	72.16	2
Basın ve yayın	14	1.421	94.700	26.80	3
Banka ve Sigortacılık	1	82	3.526	95.27	6
Çimento, Toprak ve Cam	92	46.142	1.359.970	62.04	3
Metal	558	206.469	5.510.725	77.04	7
Gemi	-	-	-	60.51	2
İnşaat	5	52.192	1.211.437	32.96	8
Enerji	1	370	32.930	93.70	4
Tic. Büro, Eğitim ve Güz. San.	7	3.137	70.595	29.44	7

Kara Taşımacılığı	78	1.972	179.163	21.19	2
Demiryolu Taşımacılığı	1	18.409	312.953	73.79	1
Deniz Taşımacılığı	-	-	-	39.29	1
Hava Taşımacılığı	3	10.100	373.298	57.36	4
Ardiye ve Antrepoculuk	7	5.393	110.890	54.61	2
Haberleşme	-	-	-	98.09	3
Sağlık	-	-	-	44.00	4
Konaklama ve Eğl. Yerleri	31	2.112	97.135	31.84	4
Milli Savunma	7	2.784	19.497	98.50	1
Gazetecilik	-	-	-	64.85	3
Genel İşler	91	49.104	561.141	98.80	7

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

Grev eğiliminin yüksek olduğu işkollarında genellikle sendikalaşma oranı yüksek ve sendika sayısı fazladır. Metal, genel işler, gıda ve petrol, kimya, lastik sanayii buna örnek olarak gösterilebilir. Bu işkolları, grevde kaybolan işgünü açısından da ilk sırayı almaktadırlar. Bir başka gösterge olarak, grevci işçi başına ortalama işgünü kaybı açısından bakıldığında, bu iş kollarının ortalamasının, genellikle Türkiye ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, sendikalar arası rekabetin grev eğilimini yükselttiği savını doğrular bir özellik taşımaktadır. Öte yandan sendikalaşma düzeyinin düşük ve az sayıda sendikanın bulunduğu ardiye ve antrepo, hava taşımacılığı, deniz taşımacılığı, ticaret, inşaat ve deri işkollarında ise genellikle grev eğiliminin düşük olduğu görülmektedir. Diğer etkenleri de göz ardı etmemek koşulu ile, Türkiye'de işkollarındaki sendikal çokluk ya da tekelleşmenin, sendikalaşma düzeyinin grevler üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Dokuma ve deri işkolları 1980 sonrasında kırdan kente gelen işçilerin inşaat işkolundan sonra işe girdikleri diğer ilk işkollarıdır. Bu işkolları aynı zamanda işten ayrılanların oranının en yüksek olduğu işkollarıdır. Türkiye genelinde çeşitli nedenlerle işten ayrılanların toplam işçilere oranı 1993 yılında yüzde 25.2 iken, grevlerin az yaşandığı dokuma işkolunda bu oran yüzde 31, grevlerin yoğun yaşandığı işkolunda yüzde 19.3'tür. 1997 yılında ise, işten ayrılanların toplam işçilere oranı yüzde 29.3'e yükselmiştir. Yani, hemen hemen her üç işçiden biri çeşitli nedenlerle işten ayrılmıştır. 1997 yılında dokuma işkolunda işten ayrılma oranı

Tablo 6: İşkollarında Grevlerde İşgünü Kaybı

İşkolu	1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Tarım	125	25.0	-	-	20	21.4	-	-	-	-	13	34.9	-	-	-	-
Madencilik	805	24.4	1.178	20.4	119	52.4	118	217.1	74	119.6	266	26.6	-	-	150	6.0
Petrol Kimya Lastik	426	56.3	1.577	57.1	99	60.6	51	61.2	61	32.0	175	38.5	29	264.6	153	43.9
Gıda Sanayii	55	22.9	93	47.1	57	116.2	77	72.3	37	214.2	62	35.8	7	301.0	34	64.3
Şeker	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	424	20.0	-	-	-	-
Dokuma	173	49.8	215	27.3	-	-	-	-	-	-	709	36.4	208	44.8	218	16.3
Deri	-	-	498	6.0	261	153.0	261	129.0	-	-	404	22.0	-	-	-	-
Ağaç	45	124.4	114	22.0	21	58.0	265	19.0	-	-	119	3.1	-	-	213	11.0
Kağıt	26	597.0	226	14.0	74	107.0	227	10.9	-	-	489	29.7	317	6.3	-	-
Basın ve yayın	-	-	249	117	5	209.0	92	60.4	5	224.0	57	15.0	-	-	-	-
Banka ve Sigortacılık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	43.0	-	-	-	-
Çimento, Toprak ve Çam	284	31.6	419	38.8	66	51.8	161	103.5	108	98.7	426	8.7	88	3.0	-	-
Metal	228	7.6	212	20.6	120	80.2	83	71.5	140	33.7	238	26.8	264	68.0	103	7.0
Gemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İnşaat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	86	23.2	-	-	-	-
Enerji	3770	89.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ticaret, Büro, Eğitim, G. S.	49	55.6	144	53.0	11	5.1	3	4.0	-	-	8	39.0	-	-	-	-
Kara Taşımacılığı	4	71.4	29*	49.8	2	264.2	1	298.0	1	302.0	-	303.0	23	153.8	31	42.7
Demiryolu Taşımacılığı	-	-	125*	24.4	-	-	-	-	-	-	15	17.0	-	-	-	-
Deniz Taşımacılığı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hava Taşımacılığı	-	-	57	227.0	-	-	-	-	-	-	168	82.0	-	-	-	-
Ardiye ve Antrepoculuk	-	-	-	-	28	114.0	-	-	-	-	155	17.0	-	-	-	-
İlberleşme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sağlık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Konaklama ve Eğl. Yörl.	68	38.7	28	125	15	22.5	79	24.4	31	143.6	7	36.5	8	301.0	3	301.0
Milli Savunma	25	6.8	4	20.0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gazetecilik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Genel İşler	110	33.3	54	17.1	97	9.5	2	29.4	21	10.9	65	17.7	8	44.5	3	126.0
Toplam	193	20.8	240	23.1	44	18.5	39	83.2	29	50.7	59	24.2	94	50.2	123	25.8

yüzde 40.5'e yükselerek, Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmeye devam etmiştir. Metal işkolunda ise işten ayrılanların oranı yüzde 23'e yükselmişse de Türkiye ortalamasının altında seyretmeye devam etmiştir. Grevlerin en düşük olduğu işkollarından biri olan ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar işkolunda ise 1993 yılında işten ayrılanların oranı yüzde 46.9 iken, 1997 yılında yüzde 49.2'ye yükselmiştir. Bu örnekler, işten ayrılma eğilimlerinin yüksek olduğu işkollarında grev eğiliminin de düşük olduğunu göstermektedir.

Petrol, kimya ve lastik, gıda sanayii, metal, kara taşımacılığı, konaklama ve eğlence yerleri ile genel işler işkollarında 1990-1997 dönemi boyunca her yıl grev meydana gelmiştir. Madencilikte 1996 yılı, çimento, toprak ve cam işkolunda da 1997 yılı hariç, dönem boyunca her yıl grev yaşanmıştır. Şeker, banka ve sigorta, inşaat işkollarında dönem boyunca sadece 1995 yılında, enerji iş kolunda ise sadece 1990 yılında greve gidilmiştir.

Grevdeki işyeri başına ortalama işçi sayısı en yüksek miktara 240 işçi ile 1991 yılında ulaşmıştır. Onu, 193 işçi ile 1990 yılı, 123 işçi ile 1997 yılı, 94 ile 1995 yılı izlemektedir. En düşük miktar ise 29 işçi ile 1994 yılında meydana gelmiştir.

Grevlerde işçi başına ortalama en çok işgünü kaybı ise, 83.2 gün ile 1993 yılında yaşanmıştır. Bu yılı 50.7 gün ile 1994 yılı, 50.2 gün ile 1996 yılı, 44 gün ile 1992 yılı izlemiştir. En az işgünü kaybının yaşandığı yıl ise 18.5 gün ile 1992 olmuştur. Onu, 20.8 gün ile 1990 yılı, 23.1 gün ile 1991 yılı, 24.2 gün ile 1995 yılı izlemiştir.

Tablo 7: 1990-1997 Döneminde İşkollarına Göre Grevler

İşkolu	1990-1997 Dönemi Grevleri			II/I	III/II
	Grev Sayısı (I)	Greve Katılan İşçi (II)	Grevde Kaybolan İşgünü (III)		
Tarım	11	35.736	944.293	3.248	26.4
Madencilik	51	123.602	3.284.854	2.423	26.5
Petrol Kimya Lastik	98	29.165	1.752.757	297	60.1
Gıda Sanayii	124	15.741	649.289	127	41.2
Şeker	1	15.712	314.240	15.741	20.0
Dokuma	27	20.942	705.983	775	33.7
Deri	4	3.229	147.936	807	45.8
Ağaç	14	5.838	262.760	417	45.0

Kağıt	15	37.366	1.345.280	2.491	36.0
Basın ve yayın	14	1.421	94.700	101	66.6
Banka ve Sigortacılık	1	82	3.526	82	43.0
Çimento, Toprak ve Cam	92	46.142	1.359.970	501	29.4
Metal	558	206.469	5.510.725	370	26.7
Gemi	-	-	-	-	-
İnşaat	5	52.192	1.211.437	10.438	23.2
Enerji	1	370	32.930	370	89.0
Tic. Büro, Eğit. ve Güz. San.	7	3.137	70.595	448	157.5
Kara Taşımacılığı	78	1.972	179.163	25	90.8
Demiryolu Taşımacılığı	1	18.409	312.953	18.409	17.0
Deniz Taşımacılığı	-	-	-	-	-
Hava Taşımacılığı	3	10.100	373.298	3.366	36.9
Ardıye ve Antrepoculuk	7	5.393	110.890	770	20.5
Haberleşme	-	-	-	-	-
Sağlık	-	-	-	-	-
Konaklama ve Eğl. Yerleri	31	2.112	97.135	68	45.9
Milli Savunma	7	2.784	19.497	397	7.0
Gazetecilik	-	-	-	-	-
Genel İşler	91	49.104	561.141	539	11.4
TOPLAM	1.241	687.018	19.345.352	553	28.1

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

İşkolları grevleri, grev başına düşen ortalama işçi sayısı ve greve katılan işçi başına düşen ortalama kayıp işgünü açısından değerlendirildiğinde ise daha farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, en çok grevin ve işgünü kaybının gerçekleştiği metal işkolunda grev başına düşen ortalama işçi sayısı 370'dir. Bu sayı 553 olan Türkiye ortalamasının çok altında olup, greve gidilen işkollarının arasında 16. sıraya denk düşmektedir. İlk iki sırayı ise, dönem boyunca birer kez greve gitmiş olan demiryolu taşımacılığı (18.409) ve şeker işkolları (15.741) almaktadır. En çok greve giden ikinci işkolu olan gıda sanayiinin grev başına düşen ortalama işçi sayısı 127 iken, üçüncü sıradaki petrol-kimya-lastik işkolunda 297, dördüncü sıradaki çimento-toprak-cam işkolunda 501, beşinci sıradaki genel işler işkolunda 539'dur. Bu verilere göre, Türkiye'de en çok greve

gidilen ilk beş işkolunda, grev uygulanan işyerlerinin genelde grev uygulanan işyerlerinden daha az işçi çalıştırdıkları, daha küçük işyerleri oldukları söylenebilir.

Grevci işçi başına ortalama işgünü kaybı açısından bakıldığında, ilk sırayı 157.5 gün ile grev eğilimi düşük olan ticaret-büro-eğitim ve güzel sanatlar işkolunun aldığı görülmektedir. Bu sayı ise, 28.1 olan Türkiye ortalamasının (28.1) yaklaşık beş buçuk katıdır. İkinci sırayı 90.8 gün ile grev eğilimi biraz daha yüksek olan kara taşımacılığı almaktadır. Kara taşımacılığı, oldukça küçük işyerlerinde greve gidilen bir işkolu olma özelliği de taşımaktadır. Üçüncü sırayı 89 gün ile enerji alırken, onu 66.6 gün ile basın ve yayın, 60.1 gün ile petrol-kimya-lastik işkolları izlemiştir. Tablo 7'deki veriler küçük işyerlerindeki grevlerin genelde daha uzun sürdüğünü göstermektedir.

3. Sektörlere Göre Grevler

Kerr ve Siegel'in grev eğilimine yönelik yaptıkları araştırmadaki işkolları sektörler şeklinde sınıflandırmaya tabii tutulduğunda sanayi sektöründe grev eğilimi yüksek, hizmet sektöründe düşük-orta, tarım sektöründe düşük çıkmaktadır.⁴ Türkiye'de 1990'lı yıllarda tarım, sanayi ve hizmet sektöründe meydana gelen grevler aşağıdaki tablolarda gösterildiği gibidir.

Tablo 8: Tarım Sektöründe Grevler

Yıl	Grev Sayısı	İşyeri Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı (I)	İşyeri Başına Ortalama Grevci İşçi Sayısı	Kaybolan İşgünü Sayısı (II)	İşkolundaki İşçi Sayısı (III)	II/I	I/III (%)
1990	2	51	6.390	125	159.784	118.091	25.00	5.4
1991	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	2	879	17.788	20	380.668	120.383	20.27	14.7
1993	-	-	-	-	-	-	-	-
1994	1	1	0	-	0	-	-	-
1995	5	884	11.558	13	403.841	133.430	34.94	8.6
1996	1	1	0	-	0	136.481	-	-
1997	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

1990-1997 döneminde tarım sektöründe toplam 11 grev meydana gelmiş olup, toplam grevlerin % 0.9'unu oluşturmaktadır. Grevlere katılan işçi sayısı ise 35.736 olup, grevci işçilerin yüzde 5.7'sini oluşturmaktadır. Grevlerde kaybolan işgünü ise 944.293'tür. Bu miktar aynı dönemdeki toplam işgünü kaybının yüzde 6.5'ini oluşturmaktadır. Bu, tarım kesimindeki grevlerde işgünü kaybının grev sayısı ve greve katılan işçilerin oranına göre daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. İşkolundaki işçi sayısı ile karşılaştırıldığında greve katılım oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Yüzde 14.7 ile en yüksek orana 1992 yılında ulaşılmıştır. Grevlerde geçen ortalama süre açısından bakıldığında grevlerin en az üç hafta, en çok beş hafta sürmüş olduğu görülmektedir. 1990 yılında işyeri başına düşen işçi sayısı ortalama 125 iken grevde geçen ortalama süre 25 gün olmuştur. 1992 yılında ise işyeri başına düşen ortalama işçi sayısı 20'ye düşmüş, grevde geçen ortalama süre ise 20 gün olmuştur. 1995 yılında ise işyeri başına ortalama 13 grevci işçi düşerken grevde geçen süre 35 güne yükselmiştir. Bu sınırlı verilerden hareket ederek işyerindeki grevci işçi miktarının azlığı veya çokluğu ile grevde geçen süre arasındaki bağıntıyı sağlıklı bir şekilde ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Ancak 1992 yılı ile 1990 ve 1995 yılları karşılaştırıldığında grevdeki işyerlerindeki işçi sayısının düşüşüne paralel olarak grevde geçen sürenin de yükseldiği söylenebilir. Ancak, 1995 yılı grevlerinin uzamasında hükümetin uzlaşmaz tutumunun önemli bir rolü olduğu da anımsanacak olursa, böyle bir yorumun biraz zorlanarak ulaşılmış bir vargı olacağı da düşünülebilir. Böyle bir vargı da küçük işyerlerinde grevlerin daha uzun sürmekte olduğu gerçeği ile örtüşmektedir.

Tablo 9: Sanayi Sektöründe Grevler:

Yıl	Grev Sayısı	İşyeri Sayısı	Grev Katılan İşçi Sayısı (I)	İşleri Başına Ortalama Grevci İşçi Sayısı	Kaybolan İşgünü Sayısı (II)	Sektördeki İşçi Sayısı* (III)	II/I	I/III (%)
1990	403	739	157.814	213	3.218.948	1.998.669	20.39	7.9
1991	375	559	153.781	275	3.532.499	1.755.652	22.97	8.7
1992	44	56	4.964	88	390.123	1.873.397	78.59	0.2
1993	35	72	5.855	81	547.641	1.842.856	93.53	0.3
1994	18	30	1.976	65	201.047	2.014.647	101.74	0.1
1995	82	371	105.990	285	2.550.196	1.904.988	24.06	5.5
1996	20	34	5.087	149	222.630	1.965.727	43.76	0.2
1997	22	42	6.748	160	164.827	2.064.249	24.42	0.3

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

1990-1997 döneminde meydana gelmiş olan 1.234 grevin yüzde 81'i (999) sanayi sektöründe gerçekleştirilmiştir. Bu dönem sanayi sektöründe greve katılan 442.215 işçi ise toplam işçilerin yüzde 71.6'sını oluşturmaktadır. Sanayi sektöründeki grevlerde toplam işgünü kaybı 10.827.911 olup, Türkiye genelindeki işgünü kaybının yaklaşık yüzde 74'ünü oluşturmaktadır. Greve katılan işçi sayısı ile grev süreleri karşılaştırıldığında, grevdeki işçi sayısının azalışına paralel olarak grev süresinin de uzadığı görülmektedir. Tarım sektörü ile karşılaştırıldığında sanayi sektöründeki grevlerin daha uzun sürdüğü görülmektedir. Sanayi sektöründe grevler üç hafta ile on dört hafta arasında değişen süreler almaktadır. Sanayi sektöründeki toplam işçilere göre işçilerin greve katılım oranı ise oldukça düşüktür. En yüksek oran 1991 yılında yüzde 8.7 olarak gerçekleşmiştir. 1990, 1991, 1995 yılları hariç katılım oranı yüzde 1 bile olamamıştır. Katılım oranının düşüklüğü üzerinde çeşitli faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Genellikle küçük işyerlerinin hakim olduğu sanayi sektöründe sendikalaşma düzeyinin düşüklüğü, toplu pazarlık kapsamındaki sendikalı işçi sayısının sınırlılığının yanı sıra grev yasağı kapsamındaki işçi miktarının küçümsenmeyecek oranda olması bu türden faktörleri oluşturmaktadır. Öte yandan sanayi sektöründeki sendikasızlaştırma çabalarının da bunda önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır.

Tablo 10: Hizmet Sektöründe Grevler

Yıl	Grev Sayısı	İşyeri Sayısı	Greve Katılan İşçi Sayısı (I)	Kaybolan İşgünü Sayısı (II)	İşkolundaki İşçi Sayısı*	II/I	II/III
1990	53	71	2.102	87.818	1.478.427	41.77	0.05
1991	23	127	11.187	276.855	1.699.269	24.74	0.16
1992	53	473	39.437	382.987	1.612.390	9.71	0.23
1993	14	116	1.053	27.100	1.720.269	25.73	0.01
1994	17	135	2.806	41.542	1.802.928	4.80	0.02
1995	33	2.114	82.319	1.884.204	1.795.775	22.88	1.04
1996	17	23	374	51.692	1.871.098	138.21	0.02
1997	15	15	297	17.086	1.912.125	57.52	0.008

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

1990-1997 döneminde meydana gelmiş olan 1.234 grevin yüzde 18.2'si (225) hizmet sektöründe gerçekleştirilmiştir. Bu dönem hizmet sektöründe greve

katılan 139.575 işçi ise toplam işçilerin yüzde 22.6'sını oluşturmaktadır. Grevlerde toplam işgünü kaybı 2.769.284 olup, Türkiye genelindeki işgünü kaybının yaklaşık yüzde 19'unu oluşturmaktadır. Greve katılan işçi sayısı ile grev süreleri karşılaştırıldığında, genellikle, grevdeki işçi sayısının azalışına paralel olarak grev süresinin de uzadığı görülmektedir. Tarım ve sanayi sektörleri ile karşılaştırıldığında hizmet sektöründeki grevlerin her ikisine göre daha uzun sürdüğü görülmektedir. Hizmet sektöründe grevler on dokuz haftaya kadar uzayabilmektedir. Hizmet sektöründeki grevci işçilerin toplam işçilere göre greve katılım oranı ise sanayi ve tarım sektörlerine göre oldukça düşüktür. En yüksek oran 1995 yılında yüzde 1.6 olarak gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda ise katılım oranı binde 3 bile olamamıştır. Katılım oranının düşüklüğü üzerinde çeşitli faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Genellikle küçük işyerlerinin hakim olduğu hizmet sektörü aynı zamanda işçi devir hızının yüksek oluşu, sektörde sendikalaşma düzeyinin düşüklüğü, toplu pazarlık kapsamındaki sendikalı işçi sayısının sınırlılığının yanı sıra grev yasağı kapsamındaki işçi miktarının küçümsenmeyecek oranda olması bu türden faktörleri oluşturmaktadır. Öte yandan sanayi sektöründeki sendikasızlaştırma çabalarının da bunda önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır

4. Ekonomik Göstergeler ve Grevler

Grevleri niceliksel olarak tek başına aldığımızda bir anlam ifade etmeyecektir. Bu nedenle, grevleri ve ekonomik gelişmeleri birlikte değerlendirmek daha yararlı olacaktır. Bu amaçla aşağıdaki tablo düzenlenmiştir.

Tablo 11: Bazı Ekonomik Göstergeler ve Grevler

	Kriz- Sonrası Uyum 1981-1982	İhracata Yönelik Büyüme 1983-1987	Reform Sürecinin Tükenişi 1988	Denetimsiz Finansal Serbestleş- tirme 1989-1993	Finansal Kriz 1994	Kriz- Sonrası Uyum 1995-1997
Üretim ve Birikim (Yıllık Reel Değişim %)						
Tarım	0.6	0.8	7.8	0.1	-0.7	1.5
İmalat Sanayi	7.9	8.6	1.6	6.0	-7.6	10.1
Ticaret	7.7	9.1	3.5	5.4	-7.6	8.7
İmalat Sanayi Sabit. Yat.	-5.1	2.1	-4.8	6.3	-4.7	8.9

Kapasite Kullanım Oranı (%)	59.0	72.4	74.3	76.4	71.8	78.8
Reel Ücretler Değişim Oranı						
Özel İmalat Sanayii*	0.4	-1.5	-5.7	10.0	-30.1	-
Kamu İmalat Sanayii	-0.4	-5.9	-7.8	20.3	-18.1	-
Özel İmalat Sanayii						
Mark-up oranı (%)	31.0	32.6	38.0	39.6	47.0	-
Ücretler/İmalat Sanayii KD (%)						
Özel İmalat Sanayii	27.5	21.6	17.0	21.2	14.0	-
Kamu İmalat Sanayii	25.0	20.0	13.0	24.4	24.0	-
İmalat Sanayi İhracatı**	19.7	12.5	14.0	5.1	18.0	6.3
İhracat (GSYİH %)	8.5	10.8	12.8	9.1	13.8	13.0
Grev Sayısı	-	353	156	1.174	36	195
Greve Katılan işçi	-	40.631	30.057	439.806	4.782	212.373
Grevede Kaybolan İşgünü	-	2.396.123	1.892.655	11.915.630	242.589	5.294.476

Kaynak: KÖSE-YELDAN, 1998: 49; ÇSGB, 1998: 66.

*Özel imalat sanayii verileri, 10 ve daha fazla kişi çalıştıran işyerlerine aittir.

** İmalat sanayii ihracatının yıllık büyüme hızı (Milyon ABD Doları).

“İhracata yönelik büyüme” dönemi olarak nitelenen 1983-1987 dönemi, grevli toplu pazarlık sürecinin başladığı dönemdir de. “Denetimsiz finansal serbestleştirme” dönemi ise, grev eğiliminin arttığı 1989-1993 dönemidir. Grevlerin genel olarak ekonomi ve sektörler üzerindeki etkisini değerlendirmek için her iki dönemi karşılaştırmak yararlı olacaktır. 1983-1987 döneminin temel özelliği, ücretlerin düşürülmesi yoluyla yurtiçi talebin daraltılarak, yurt dışı pazarlara ihraç edilecek bir artığın yaratılmaya çalışılmasıdır (KÖSE-YELDAN, 1998: 50). Bu dönemde, emeğin imalat sanayii katma değeri içindeki payı, özel kesimde yüzde 27.5'ten, 1987'de yüzde 17'ye; kamu kesiminde de yüzde 25'ten yüzde 13'e düşürülmüştür. Bu sürece koşturucu olarak da, özel imalat sanayiinin kar oranlarını temsil eden mark-up oranı (maliyet-eki) yüzde 31'den yüzde 38'e yükselmiştir (KÖSE-YELDAN, 1998: 50). Kapasite kullanım oranı ise, yüzde 59'dan yüzde 74.3'e yükselmiş, dönem ortalaması ise 72.4 olarak gerçekleşmiştir. Yoğun olarak teşvik edilen ihracat ise, dönem boyunca yıllık yüzde 12.3 oranında artmıştır. İmalat sanayii yatırımlarının dönem boyunca yıllık artış hızı

yüzde 2.1 olmuştur. Bu dönem gerçekleştirilen 353 greve 40.631 işçi katılmış, 2.396.123 işgünü kaybolmuştur. Yıllık grev ortalaması 70 olup, greve katılan işçi sayısı 8.126, grevde kaybolan işgünü sayısı ise 479.224'tür. Grevlerin en yoğun gerçekleştirildiği 1987 yılı hariç tutulduğunda bu sayılar daha da azalmakta ve anlamsızlaşmaktadır. 1987 grevleri özel imalat sanayii karlarını olumsuz yönde etkilememiş, tersine kararlarda önemli artışlar meydana gelmiştir. Reel ücretler 1987'yi izleyen 1988 yılında da düşmeye devam ederken (kamuda yüzde 5.7, özelde yüzde 7.8), özel imalat sanayiinin karını gösteren mark-up oranı artarak, yüzde 38'e çıkmıştır.

"Denetimsiz finansal serbestleştirme" dönemi olarak nitelendirilen ve grevlerde patlamanın yaşandığı 1989-1993 döneminde imalat sanayii sabit sanayii yatırımlarının yıllık artış hızı yüzde 6.3'e yükselirken, kapasite kullanım oranı ortalaması da yüzde 76.4'e çıkmıştır. Özel kesim imalat sanayiinde reel ücretler yüzde 10 artarken, kamuda artış yüzde 20.3 olmuştur. Özel sektördeki mark-up oranı ise yüzde 39.6'ya yükselmiştir. Yani, reel ücretlerin artışına rağmen özel kesim imalat sanayiinde karlılık korunmuş, bir önceki döneme göre mark-up oranı daha yüksek olmuştur. Bu dönem, imalat sanayi ihracatının da düştüğü yıldır, 1983-1987 döneminde ortalama yüzde 12.5 olan reel artış, 1989-1993 döneminde hızla düşerek yüzde 5.1'e inmiştir. Düşüşün nedeni reel ücretlerin artışından çok dış pazarlarda tıkanılmış olmasıdır. Bu da, sermayeyi iç pazarlara yönelmiştir. Bu nedenle, reel ücretlerindeki artışın nedenlerinden birisi iç pazara yönelik olmuştur. 1989-1993 dönemi boyunca 1.174 kez greve gidilmiş, bu grevlere 439.806 işçi katılmış, 11.915.630 işgünü kaybolmuştur. Grevlerdeki, greve katılan işçi sayısı ve kayıp işgünündeki patlamaya rağmen bu dönem boyunca kapasite kullanım oranının artmış olması grevlerin üretim üzerinde ciddi derecede olumsuz bir etki yapmadığını göstermektedir. Grevlerin en yoğun yaşandığı dönemde bile kapasite kullanımını artmış, özel kesim imalat sanayii karlılığını korumuştur. Bütün bunlar, grev uygulaması nedeniyle kaybolan işgününün sayısal olarak büyük görünse de ekonominin performansı ile karşılaştırıldığında anlamsız kalmaktadır. Grevler hiç bir sektörde o sektörün gelişimini engelleyecek büyüklükteki kayıplara neden olmamıştır.

5. Dünya'daki Grev Eğilimi ve Türkiye

Türkiye'deki grevleri, diğer ülkelerdeki grevlerle karşılaştırmadan tek başına değerlendirmek çok da açıklayıcı olmayacaktır. Bu nedenle, grevler, grevde kaybolan işgünü ve grevci işçi açısından bir karşılaştırma yapmak daha anlamlı olacaktır. 1990'lı yıllarda seçilmiş ülkelere göre grevler aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 12: Seçilmiş Ülkelere Göre Grevler (Milyon İşçiye)

Yıl	Avusturya	Danimarka	Finlandiya	Fransa	İtalya	Hollanda	Norveç	İngiltere	Türkiye
1990	2.63	86.89	180.86	68.27	50.99	4.56	7.38	23.16	75.2
1991	2.58	76.69	114.11	58.72	36.62	4.29	1.99	14.02	68.4
1992	0.84	56.93	75.03	59.62	41.78	3.48	7.98	9.83	16.1
1993	0.80	84.35	60.56	61.25	49.48	1.86	5.98	8.33	7.7
1994	0.00	93.93	83.57	75.80	43.05	2.54	9.82	8.01	5.5
1995	0.26	161.64	53.53	..	27.38	2.04	5.29	9.10	18.6
1996	0.00	353.98	44.27	..	39.37	1.72	8.42	9.22	5.4
1990-1994	1.37	79.75	102.82	64.73	44.38	3.34	6.63	12.67	34.5
1995-1996	0.13	258.31	48.90	..	33.37	1.88	6.85	9.16	12.0

Kaynak: OECD, 1996; 1997; 1998; ILO, 1997; ÇSGB, 1998; DIE, 1997; 1998.

1990-1997 dönemi gerçekleştirilen grevler açısından değerlendirildiğinde Türkiye, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İtalya gibi ülkelere göre daha az greve başvurmuştur. Bu ülkelerden Fransa ve İtalya endüstri ilişkileri sistemi çatışmacı bir özellik taşımaktadır, bu nedenle buradaki grev sayısının Türkiye'den yüksek çıkması "doğal" karşılanabilir. Ancak, Danimarka ve Finlandiya gibi korporatist ilişkilerin üst düzeyde yaşandığı ve oldukça güçlü olduğu ülkelerdeki grev eğilimi de Türkiye'deki grev eğilimine göre daha yüksektir. Grev eğilimi Türkiye'den yüksek olan bu dört ülkede grevler genellikle istikrarlı bir seyir izlemekte, patlamalar şeklinde ortaya çıkmamaktadır. Türkiye'de ise grevler patlamalar şeklinde ortaya çıkmakta, patlama yılları grev eğilimini yükseltmektedir.

Tablo 13: Seçilmiş Ülkelere Göre Grevlerde Kayıp İşgünü (Bin İşçiye)

Yıl	Avusturya	Danimarka	Finlandiya	Fransa	İtalya	Hollanda	Norveç	İngiltere	Türkiye
1990	2.59	36.55	375.86	23.57	241.50	32.52	68.49	69.98	569.8
1991	16.75	26.44	193.71	22.15	138.22	14.77	1.27	28.92	654.7
1992	6.60	23.67	34.60	16.09	126.66	12.94	182.29	20.52	189.1
1993	3.63	43.99	8.38	23.16	160.14	6.92	16.82	25.63	90.5
1994	0.00	29.35	256.94	23.63	168.68	7.08	47.77	10.87	3.7

1995	0.03	75.68	415.59	..	45.59	101.16	24.37	16.07	751.8
1996	0.00	28.75	9.45	..	96.07	1.06	247.56	49.25	39.1
1990-1994	5.91	32.00	173.89	21.72	167.04	15.44	63.32	31.18	301.6
1995-1996	0.01	52.21	212.52	..	70.83	51.11	135.96	65.32	571.4

Kaynak: OECD, 1996; 1997; 1998; ILO, 1997; ÇSGB, 1998; DIE, 1997; 1998.

1990-1997 döneminde, tablodaki veriler, grevlerde gerçekleşen kayıp işgünü açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin tüm ülkelerden yüksek orana ulaştığı görülmektedir. Bunun temel nedeni, diğer ülkelerdeki grevlere göre Türkiye'deki grevlerin oldukça uzun sürmesidir. Diğer ülkelerde taraflar, grev sürecinde daha kısa sürede anlaşırken, Türkiye'de çeşitli faktörlerin etkisiyle de anlaşmayı uzun tutmaktadır. Örneğin, 1995 grevlerinde hükümet bilinçli olarak sendikaların grev fonlarını ve mali gücünü zayıflatmak, kamu kesimindeki işçilere ücret ödemelerinden kurtulmak için grevlerin uzamasını tercih ettiğini açıkça belirtmiştir.

Grevlerde işçi başına işgünü kaybı açısından bakıldığında ise, ABD ile Türkiye'nin en çok kayıp işgününün yaşandığı ülkeler olduğu görülmektedir. Seçilmiş ülkelere göre gerçekleşen grevlerde işçi başına ortalama işgünü kaybı aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 14: Seçilmiş Ülkelere Göre Grevlerde İşçi Başına Ortalama İşgünü Kaybı

Ülke	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Avustralya	1.88	1.36	1.07	1.29	1.89	1.59	...
Avusturya	1.68	0.62	1.30	1.89	0.00	2.00	...
Belçika	10.51	5.93	9.07	6.43	12.08	7.82	...
Kanada	18.77	9.93	14.07	14.90	19.87	10.60	11.78
Danimarka	2.61	1.84	1.90	1.93	2.03	1.58	1.15
Finlandiya	4.52	5.58	0.74	0.74	7.45	6.84	0.46
Fransa	9.46	2.71	2.91	27.76
Almanya	1.41	0.73	2.58	4.47	0.57	1.34	1.68
İtalya	3.17	1.01	0.86	0.77	1.29	2.04	1.14
Japonya	1.71	1.82	2.11	1.79	1.74	2.05	...

Hollanda	8.27	2.29	1.63	2.16	2.17	12.56	0.91
Y. Zelanda	7.58	1.97	4.93	1.19	2.50	1.74	1.78
Norveç	2.29	6.47	9.37	5.12	6.59	4.98	9.93
Portekiz	1.13	1.04	1.44	0.96	1.02	1.03	1.04
İspanya	2.67	2.28	1.22	1.98	1.15	2.54	1.45
İsveç	10.52	8.66	1.56	6.47	2.38	4.99	6.71
İsviçre	7.07	1.00	3.06	0	2.08	4.22	...
İngiltere	6.38	4.32	3.56	1.68	2.59	2.38	3.57
ABD	32.04	11.69	10.96	21.88	15.59	30.13	6.71
Türkiye	20.8	23.1	18.5	83.2	50.7	24.2	50.2

Kaynak: ILO, 1997; ÇSGB, 1998.

Ülkelerin büyük çoğunluğunda grevci işçi başına işgünü kaybı genellikle bir haftadan az olurken ABD, Kanada ve Türkiye'de bir haftadan daha uzun sürmektedir. Grevci işçi başına kayıp işgünü ağırlıklı olarak 1-3 gün arasında değişmektedir. Bir başka ifadeyle, grevler genellikle 1-3 gün arasında sürerken, Türkiye'de üç haftadan daha uzun sürmektedir. Bu da grevlerdeki işgünü kaybı yüksekliğinin yaygın grevlerden değil de grevlerin çok daha uzun sürmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 15: Seçilmiş Ülkelere Göre Grevci İşçi (Bin İşçiye)

Yıl	Avusturya	Danimarka	Finlandiya	Fransa	İtalya	Hollanda	Norveç	İngiltere	Türkiye
1990	1.54	14.00	83.16	2.49	76.16	3.92	29.88	10.96	27.13
1991	26.62	14.30	54.10	8.15	136.69	6.44	0.19	6.69	28.3
1992	6.68	12.41	46.63	5.51	147.06	7.94	19.42	5.75	10.2
1993	1.92	22.73	11.22	0.83	205.82	3.20	3.29	15.20	1.1
1994	0.00	14.39	34.47	..	130.70	3.25	7.24	4.18	7.3
1995	0.01	47.75	60.72	..	131.08	8.04	4.89	0.67	31.0
1996	0.00	25.02	20.30	..	84.08	1.16	24.92	13.77	7.7
1990-1994	7.35	15.56	45.91	4.24	139.28	4.95	12.00	8.55	2.8
1995-1996	0.00	36.38	40.51	..	107.58	4.60	14.90	7.22	19.3

Kaynak: OECD, 1996; 1997; 1998; ILO, 1997; ÇSGB, 1998; DIE, 1997; 1998.

Bin işçi başına düşen grevci işçi sayısı açısından bir karşılaştırma yapıldığında, 1990'lı yıllarda Türkiye'de greve katılım oranının Danimarka, Finlandiya, İtalya gibi ülkelerin gerisinde, Norveç ile başabaş olduğu, küçük bir farkla da İngiltere'nin önünde olduğu görülmektedir. 1990,1991 ve 1995 yıllarındaki grev patlamaları Türkiye'de grevlerde bin işçi başına düşen grevci işçi sayısını arttırmaktadır. Öte yandan sendikal örgütlenmenin işkolu düzeyinde, toplu pazarlıkların işyeri ve işletme düzeyinde yapılması Türkiye'nin iki uçtan birinde değil de ortalarda bir yerde olmasının nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Kanada ve ABD'de işyeri düzeyinde toplu pazarlık esasının benimsenmiş olduğu ve buralarda işçi başına ortalama işgünü kaybı ile grevde geçen sürenin uzun olması bunu destekleyen diğer veriler olmaktadır.

6. Grev Kararları ve Uygulamaları

İşçi sendikası ile işveren veya işveren sendikası arasındaki toplu iş sözleşmesi görüşmeleri yasal süre içinde (60 gün) uyuşmazlıkla sonuçlanırsa ve arabulucuk süresince de uyuşmazlık çözümlenemezse, uyuşmazlığın tebliğinden altı işgünü sonra işçi sendikası grev kararı alabilir ve greve gidip gitmemekte serbesttir. İşçi sendikası grev kararını, karar tarihinden itibaren altı işgünü içinde karşı tarafa tebliğ edilmek üzere notere ve kararın birer örneğini görevli makama tevdi etmek zorundadır. "Grev kararı, karşı tarafa tebliğinden itibaren 60 gün içinde ve karşı tarafa noter aracılığı ile altı işgünü önce bildirilecek tarihte uygulamaya konulabilir" (TİSGLK, m. 37). Bu durumda, yasal düzenlemeye göre, grev kararı alındıktan sonra hemen greve gidilmeyebilmekte, işçi sendikasının greve gitme hakkı tebliğden itibaren 60 gün içinde saklı kalmakta, tarafların bu süre içinde uyuşmazlığı giderip, anlaşma olanakları bulunmaktadır. Böyle bir durumda işçi sendikalarının aldıkları grev kararlarının ne kadarını hayata geçirdikleri önemli olmaktadır. Toplu pazarlık süresince sağlanamayan uyuşma, grev kararından sonra greve gidilmeden ne oranda sağlanabilmektedir? Bu sorunun yanıtı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 16: Grev Kararları ve Uygulama Oranları

Yıl	Grev Kararı	Anlaşma Nedeniyle Uygulanmayan Grev Kararı (II)	Anlaşma Yapılmamasına Rağmen Uygulanmayan Grev Kararı (III)	Uygulanan Grev (IV)	IV/I (%)	III/I (%)	II/I (%)
1990	1.013	252	303	458	45.2	29.9	24.9
1991	1.077	651	28	398	36.9	2.6	60.5
1992	702	455	149	98	13.9	21.3	64.8
1993	565	507	9	49	8.6	1.6	89.8
1994	429	329	64	36	8.4	14.9	76.7
1995	506	379	7	120	23.7	1.4	74.9
1996	293	240	15	38	12.9	5.2	81.9
1997	229	192	-	37	16.1	-	83.9
Toplam	4.814	3.005	575	1.234	25.6	11.9	62.4

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

1990-1997 döneminde 4.814 grev kararı alınmış, bunun yüzde 62.4'ü (3.005), grev kararından sonraki süre içinde anlaşmayla sonuçlandığı için uygulanmamış, yüzde 11.9'u (575), taraflar arasındaki uyuşmazlığın sürmesine, anlaşmaya varılmamasına rağmen işçi sendikası tarafından uygulanmamış, bu hak kullanılmamıştır. Alınan grev kararlarının yüzde 25.6'sı (1.234) uygulanmıştır. Başka bir ifadeyle, işçi sendikaları, 1990-1997 döneminde aldıkları her dört grev kararından sadece bir tanesini uygulamışlardır. Alınan grev kararlarına göre, uygulanan grev oranı oldukça düşük görünmektedir.

Grev kararlarının yüzde 62.4 gibi yüksek bir oranının anlaşma nedeniyle uygulanmaması, işverenlerin toplu iş sözleşmesi görüşmeleri sürecini grev kararı alındıktan sonraki sürece de yadıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İşçi sendikasının grev kararının tebliğinden sonra 60 gün içinde greve gitme olanağının bulunması bu süreci daha da kolaylaştırmaktadır. Taraflara toplu pazarlığı sürdürme olanağı veren bu düzenleme, amacına ulaşmakta, alınan grev kararlarından sonra, varılan anlaşmalar yüksek oranlara ulaşmaktadır. Kuşkusuz bunda, işçi sendikasının her an greve gidebilme olanağının bulunması da etkili olmaktadır. Ancak, enflasyon düzeyinin yüksek seyrettiği Türkiye'de, toplu pazarlık uyuşmazlıklarının geç çözümlenmesinin işverenlerin lehine sonuçlar doğurduğu da unutulmamalıdır.

Tablo 17: Kamu Kesiminde Grev Kararları ve Uygulama Oranları

Yıl	Grev Kararı	Anlaşma Nedeniyle Uygulanmayan Grev Kararı (II)	Anlaşma Yapılmamasına Rağmen Uygulanmayan Grev Kararı (III)	Uygulanan Grev (IV)	IV/I (%)	III/I (%)	II/I (%)
1990	97	65	12	20	20.6	12.3	67.1
1991	152	122	8	22	14.4	5.3	80.3
1992	185	126	11	48	25.9	5.9	68.2
1993	125	114	2	9	7.2	1.6	91.2
1994	114	69	33	12	10.5	28.9	60.6
1995	172	100	2	70	40.7	1.1	58.2
1996	72	64	1	7	9.7	1.4	88.9
1997	49	46	-	3	6.1	-	93.9
Toplam	966	706	69	121	12.5	7.1	80.4

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

1990-1997 döneminde kamu kesiminde 966 grev kararı alınmıştır, ki bu genel toplamın yüzde 20'sini oluşturmaktadır. Kamu kesiminde alınan grev kararlarının yüzde 80.4'ü (706), grev kararından sonraki süre içinde anlaşmayla sonuçlandığı için uygulanmamış, yüzde 7.1'i (69), taraflar arasındaki uyuşmazlığın sürmesine, anlaşmaya varılmamasına rağmen işçi sendikası tarafından uygulanmamış, bu hak kullanılmamıştır. Alınan grev kararlarının yüzde 12.5'i (121) uygulanmıştır. Yani, kamu kesiminde işçi sendikaları, 1990-1997 döneminde aldıkları her 8 grev kararından sadece bir tanesini uygulamışlardır. Genel toplam ile karşılaştırıldığında kamu kesiminde alınan grev kararlarına göre, uygulanan grev oranı oldukça düşük görünmektedir. Grev kararlarının yüzde 80.4 gibi yüksek bir oranının anlaşma nedeniyle uygulanmaması, kamu kesiminde işveren olan hükümetin toplu iş sözleşmesi görüşmeleri sürecini grev kararı alındıktan sonraki sürece de yaydığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 18: Özel Kesimde Grev Kararları ve Uygulama Oranları

Yıl	Grev Kararı	Anlaşma Nedeniyle Uygulanmayan Grev Kararı (II)	Anlaşma Yapılmamasına Rağmen Uygulanmayan Grev Kararı (III)	Uygulanan Grev (IV)	IV/I (%)	III/I (%)	II/I (%)
1990	916	187	291	438	47.8	31.8	20.4
1991	925	529	20	376	40.6	2.2	57.2
1992	517	329	138	50	9.7	26.7	63.6
1993	440	393	7	40	9.1	1.6	89.3
1994	315	260	31	24	7.6	9.8	82.6
1995	334	279	5	50	14.9	1.5	83.6
1996	221	176	14	31	14.1	6.3	79.6
1997	180	146	-	34	18.9	-	81.1
Toplam	3.848	2.299	506	1.043	27.1	13.1	59.7

Kaynak: ÇSGB, 1990; 1991; 1992; 1993; 1994; 1995; 1996; 1997; 1998.

1990-1997 döneminde özel kesimde 3.848 grev kararı alınmıştır, ki bu genel toplamın yüzde 80'ini oluşturmaktadır. Özel kesimde alınan grev kararlarının yüzde 59.7'si (2.299), grev kararından sonraki süre içinde anlaşmayla sonuçlandığı için uygulanmamış, yüzde 13.1'i (506), taraflar arasındaki uyuşmazlığın sürmesine, anlaşmaya varılmamasına rağmen işçi sendikası tarafından uygulanmamış, bu hak kullanılmamıştır. Alınan grev kararlarının yüzde 27.1'i (1.043) uygulanmıştır. Özel kesimde alınan grev kararlarından sonra grev uygulaması kamu kesimine göre yaklaşık iki kat daha yüksek olup, işçi sendikaları, 1990-1997 döneminde aldıkları hemen her dört grev kararından birini uygulamışlardır. Genel toplam ile karşılaştırıldığında özel kesimde alınan grev kararlarına göre, uygulanan grev oranı biraz daha yüksek görünmektedir. Grev kararlarının yüzde 59.7'sinin anlaşmayla uygulamaya konulmaması ve grev eğiliminin kamu kesimine göre yüksek olması toplu pazarlıkta işverenlerin daha katı davrandığını, uyuşmazlığı grev mücadelesine kadar götürme eğiliminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

1990'lı yıllarda gerçekleştirilen grevler, ÇSGB'nin 1990-1997 dönemini kapsayan verilerin ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Niceliksel açıdan

bakıldığında, Türkiye’de gerçekleşen grev, grevlere katılan işçi, grevde kaybolan işgünü sayılarının büyük boyutlara ulaştığını söylemek zor görünmektedir. Dönem boyunca 1.241 grev gerçekleştirilmiş, bu grevlere 687.018 işçi katılmış, toplam 19.345.352 gün kaybolmuştur. En çok greve gitmiş olan Metal işkolu çıkarıldığında gerçekleşen grev sayısı 683’e, grevlere katılan işçi sayısı 480.549’a, kayıp işgünü sayısı ise 13.834.627’ye düşmektedir. ÇSGB verilerine göre Temmuz 1990’da 3.563.527 işçinin 1.997.564’ü, Temmuz 1997’de 4.215.375 işçinin 2.774.622’si sendikalıdır. Dönem boyunca ortalama olarak 85.877 işçinin greve katıldığı, bu sayının da dönem ortalaması olan 3.889.451 işçinin yüzde 2.21’ine, 2.386.093 sendikalı işçinin yüzde 3.60’ına denk düştüğü göz önüne alındığında, yukarıdaki savın yanlış olmadığı anlaşılacaktır. Bir ekonomide, ortalama olarak her yıl, toplam işçilerin yüzde 2.21’inin, sendikalı işçilerin yüzde 3.60’ının greve gitmiş olmasının genel olarak ekonomi ve işletmeler üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında, sendikaların grev hakkını sık kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Alınan her dört grev kararından bir tanesinin uygulanmış olması bunu destekleyen bir başka önemli gösterge olmaktadır.

Reel ücretler açısından bakıldığında, grevlerin yoğun yaşanmaya başladığı 1987-1991 döneminde bir artışın yaşandığı, grev eğiliminin düştüğü 1992-1997 döneminde ise, 1994 yılından itibaren tekrar azalmaya başladığı görülmektedir. Krizin yaşandığı 1994 yılı, aynı zamanda en az greve gidilen ve en az işçinin katıldığı yıl da olmuştur. Üstelik, reel ücretlerin arttığı 1989-1993 döneminde, özel imalat sanayiinde reel ücretler yüzde 10, kamu imalat sanayiinde reel ücretler yüzde 20.3 artarken, özel imalat sanayii mark-up güvencesiyle karlılığını korumuştur (mark-up oranı bu dönemde yüzde 39.6 olmuştur). Bu dönem, ihracatta bir tıkanmanın yaşandığı dönemdir de. 1988 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın yüzde 12.8’ine denk düşen ihracat, 1989-1993 döneminde yüzde 9.1’e gerilemiştir. Kuşkusuz, bu durum iç pazarın canlandırılmasını gerektirmiştir. Bu dönem boyunca işverenlerin yüksek ücret vermekte direnmemelerinin temel nedenlerinden birisi de ihracattaki tıkanma ve iç pazarın canlandırılmasıdır. Bu dönem, seçimler nedeniyle popülist politikaların izlenmesi, ücretlerin artışını sağlayan bir başka önemli etken olmaktadır. Bu veriler ışığında, ekonominin de reel ücret artışına ihtiyaç duyduğu 1989-1992 döneminde yoğun şekilde greve gidilmiş olmasının genel olarak ekonomi ve işletmeler üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu söylemek oldukça zordur. Bütün bunlar, Türkiye’de sendikaların grev hakkını, ekonomiyi, sektörleri, işletmeleri zor durumda bırakacak şekilde kullanmadığını göstermektedir. Dokuma, Deri, Ağaç gibi dış pazara yönelik üretim yapan işkolları ile döviz kazandıran turizm sektöründe grev eğiliminin ve greve katılan işçi sayısı ile grevde kaybolan işgünü sayısının oldukça düşük olması bunu destekleyen bir başka önemli gösterge olmaktadır.

1990-1997 döneminde, yılda bir günlük genel tatil halinde, bir çırpıda yaklaşık 30 milyon işgünü kaybı olacağı düşünüldüğünde, dönem boyunca grevler nedeniyle yaklaşık 19 milyon işgünü kaybolmasının çok da anlamlı olmadığı anlaşılacaktır. Dönem boyunca grevlere katılan toplam 561.141 işçi üretim dışında kalırken, iş kazaları nedeniyle 1990-1995 döneminde 913,919 işçinin üretim dışında kalması ise grevlerin neden olduğu kaybın daha önemsiz olduğunu gösteren bir başka gösterge olmaktadır. 1990-1997 döneminde grevlerde toplam 19.345.352 gün kaybolmuşken, 1993-1997 döneminde iş kazaları ve meslek hastalıkları nedeniyle toplam 46.594.569 gün kaybolmuştur (SSK, 1997: 60,64,80,81).

1990'lı yıllar boyunca, iş kazaları nedeniyle üretim dışından kalan işçi sayısının grevci işçi sayısından, iş kazaları nedeniyle meydana gelen işgünü kaybının grevlerde kaybolan işgününden fazla olması, iş kazalarının ekonomik açıdan grevlere göre daha ciddi bir sorun oluşturduğunu göstermektedir. Üstelik, grev süresince emeğe bir şey olmazken, iş kazalarında emek tahrip olmakta, önemli bir kayıp meydana gelmektedir. Bu nedenle, grevlerin neden olduğu kayıpların ekonomiyi olumsuz etkilediğini söyleyenler, bölüşümden daha insanca yaşayabilecek düzeyde pay almak için işçilerin bir mücadele aracı olarak başvurdukları grevlerden çok, daha büyük kayıplara neden olan iş kazalarının üzerinde tartışmalıdırlar.

Kaynakça

- ÇSGB, (1990), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1991), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1992), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1993), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1994), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1995), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1996), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1997), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- ÇSGB, (1998), *Çalışma Hayatı İstatistikleri*, Ankara.
- DiE, (1997), *Çalışma İstatistikleri 1996*, Ankara.
- DiE, (1998), *İşgücü Piyasaları Analizleri 1997 (I)*, Ankara.
- EDWARDS, P.K.- HYMAN, R., (1994), "Strikes and Industrial Conflict: Peace in Europe?", HYMAN, R. - A. FERNER, A. (1994), (Eds.), *New Frontiers in European Industrial Relations*, (Cambridge:Blackwell Business).
- ILO, (1997), *Yearbook of Labour Statistics*, Geneva.
- KERR, C. - SIEGEL, A. (1977), "The Inter-Industry Propensity to Strike: An International Comparison", E.E. EWANS - S.W. CREIGHT, (Eds.), *Industrial Conflict in Britain*, (London: Frank Cass)

KOÇ, Y. (1995), "Türk-İş'in Grevleri", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 183.

KÖSE, Ahmet H.-YELDAN, Erineç (1998), "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997", *Toptum ve Bilim*, 77: 45-68.

MAKAL, Ahmet (1987), *Grev (Kuramlar ve Uluslararası Farklılıklar)*, (Ankara: V Yayınları).

MAKAL, Ahmet (1990), "Grevlerin ve Lokavtların Nicel Boyutlarına İlişkin Ölçme ve Değerlendirme Sorunları", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XLV/1-4: 243-254.

MARX, K. -ENGELS, F. (1978), *Le Syndicalisme (I. Théorie, organisation, activité)*, (Paris: FM/petite collection maspero).

OECD, (1996), *Perspectives de l'Emploi Juillet 1996*, Paris.

OECD, (1997), *Perspectives de l'Emploi Juillet 1997*, Paris.

OECD, (1998), *Employment Outlook June 1998*, Paris.

PETROL-İŞ. (1996), *Petrol İş '95-'96 Yıllığı*, İstanbul.

SSK, (1997), *1997 İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 607, Ankara.